

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Ivana Lučića 3

Odsjek za povijest umjetnosti
Akademska godina 2017./2018.

Oltari Sebastijana Petruzzija iz zagrebačke katedrale

Diplomski rad

Sanja Pažur

Mentor: dr. sc. Danko Šourek, doc.

Zagreb, veljača 2018.

1. Uvod.....	3
2. Zagrebački oltari Sebastijana Petruzzija.....	5
2.1 Oltar sv. Jeronima.....	5
2.2 Oltar sv. Franje Serafijskog.....	9
2.3 Oltar sv. Ivana Nepomuka.....	13
2.4 Oltar Marije Pomoćnice.....	16
3. Izvorni smještaj oltara.....	19
4. Sebastiano Petruzzi i njegova radionica.....	24
5. Mjesto zagrebačkih oltara u opusu Sebastijana Petruzzija.....	30
6. Popis slikovnih priloga.....	31
7. Literatura.....	32

1. UVOD

U ovom diplomskom radu obrađen je dio zagrebačkoga opusa radionice kipara Sebastijana Petruzzija, kasnobaroknog i klasicističkog kipara koji dolazi u Rijeku oko 1777. godine najvjerojatnije iz Furlanije (Friulija). Njegova klesarska i kiparska radionica djeluje u posljednja dva desetljeća XVIII. stoljeća na području Rijeke a njezine radove nalazimo na području Kvarnerskih otoka (Cresa, Krka), Istre, Rijeke, Senja i Zagreba. Njegovim radovima (osobito onima nastalim za zagrebačke naručitelje) nastavlja se nasljeđe koje ostaje iza radionice koja je na riječkom području prethodila Petruzziju a to je ona Antona Michelazzija.

Uz oltare i skulpture koji su se nekoć zasigurno nalazili u zagrebačkoj katedrali, u Zagrebu se Sebastijanu Petruzziju pripisuje i mramorni kip anđela postavljen na stupac rukohvata također mramorne propovjedaonice u župnoj crkvi pohoda Blažene Djevice Marije na Dolcu, a njegova riječka djela su oltar Ivana Nepomuka u današnjoj riječkoj katedrali sv. Vida. Za istu crkvu izrađuje i par *putta* s krunom, medaljone s prikazima Žalosnih otajstva oko središnje niše oko oltara Majke Božje Žalosne. Petruzzi je radio oltare i za crkve izvan Rijeke. Riječ je o glavnom oltaru crkve ženskog benediktinskog samostana na Krku. Zatim je 1788. u crkvi sv. Marije Snježne na Cresu napravio oltar sv. Petra te dva mramorna ambona. U Cresu je napravio i nastavak glavnog oltara u kapeli sv. Jurja u Borgu. U Praputnjaku u Hrvatskom primorju je autor tamošnjeg oltara sv. Josipa.¹ Na području Istre Sebastijanu Petruzziju pripisuju se mramorni kipovi sv. Marije i sv. Ivana u župnoj crkvi u Lanišću, koji su se izvorno nalazili u katedrali sv. Justa u Trstu.²

U zagrebačkoj katedrali i obližnjoj kapeli (nad)biskupskoga dvora nekoć se nalazio najopsežniji ansambl Petruzzijevih djela. Radi se o trima mramornim kasnobaroknim oltarima. To su oltar sv. Franje Asiškog 1780. godine, te oltar sv. Jeronima iz 1780.-1783. godine koji se danas nalaze u crkvi sv. Ivana Krstitelja na Novoj Vesi. Između 1776. i 1777. godine nastaje oltar sv. Ivana Nepomuka kojeg za katedralu radi klesar iz Graza Franjo Pack i s čijim radom naručioc kanonik Zdenčaj nije bio zadovoljan pa ga dovršava Sebastijano

¹ Usp. Danko Šourek, *Altarističke radionice na granici: Barokni mramorni oltari u Rijeci i Hrvatskom primorju, Zagreb*, Leykam international, 2015., str. 307-309 (i ondje navedena ranija literatura).

² Usp. Damir Tulić, *Od kasne renesanse do klasicizma: skulpture i oltari od kraja 16. do početka 19. stoljeća*, u: Predrag Marković – Ivan Matejčić – Damir Tulić, *Umjetnička baština istarske Crkve 2, Kiparstvo od 14. do 18. stoljeća*, Pula, Istarska kulturna agencija, 2017., str. 33-51 (41).

Petruzzi. Radi i oltar sv Marije pomoćnice za kapelu sv. Stjepana prvomučenika u Nadbiskupskom dvoru, koji će također biti obrađen u ovom radu.

Kao što je već istaknuto, na radovima Sebastijana Petruzzija vidljive su sličnosti sa radovima barokne radionice koja mu je prethodila, one riječkog majstora Antonija Michelazzija koji je u Rijeci djelovao do smrti 1771. godine i koji isto tako radio za zagrebačku katedralu. Sličnosti su osobito vidljive u usporedbi s Michelazzijevim skulpturama na glavnom oltaru crkve sv Petra i Pavla u Bribiru. Asistentske skulpture tog oltara (1747.-1748.) su tipološki i stilski slične nekim Petruzzijevim skulpturama. Gesta u kojoj sv. Petar s bibriskog oltara zamahuje ljevicom preko prsa ponovljena je na liku sv. Jeronima sa reljefne pale Petruzzijevog oltara sv. Jeronima iz zagrebačke katedrale (1780.-1783.). Petruzzijeve skulpture koje također predstavljaju odjek bibriskog sv. Petra su skulpture sv. Zaharije i sv. Josipa sa oltara sv. Ivana Nepomuka (1779.) u riječkoj crkvi sv. Vida i s glavnog oltara sv. Marije od Arta u Senju (1786.). Izduženi Michelazzijev lik sv. Pavla iz bibrirske župne crkve je svojevrsni *začetnik* u oblikovanju staračkih likova u Petruzzijevoj radionici. Iz njegovih oblika vuku svoju fizionomiju lik sv. Antuna Opata sa Petruzzijevog oltara sv. Franje Asiškog iz zagrebačke katedrale (1780.), kao i lik istog sveca sa oltara Majke Božje od krunice u creskoj crkvi sv. Marije Snježne i lik sv. Augustina na oltaru Majke Božje od Krunice u riječkoj crkvi sv. Jeronima (oko 1768.).³ Isto tako, govornička poza Michelazzijeva sv. Franje Regisa s oltara sv. Franje Ksaverskog (1736.) u crkvi sv. Vida prenesena je na skulpturu sv. Vincenta Ferrera s glavnog oltara kapele sv. Marije od Arta (1786.) u Senju i ponovo na lik istog sveca na oltaru kapele sv. Marije Snježne na Cresu.⁴

Uz Michelazzijeve, u opusu Sebastijana Petruzzija uočeni su i utjecaji drugih kipara; Kao nasljeđe reljefnih oltarnih pala radionice Francesca Robbe, na oltaru sv. Nikole Tolentinskog u riječkoj crkvi sv. Jeronima (1781.) radu riječke radionice obitelji Capovilla, čija su djela iznimno srodna onim Petruzzijevim, prvi put se javlja reljefna oltarna pala kod koje su likovi aplicirani na mramornu podlogu i kod koje se javlja polikromija, a koja se javlja također i na Petruzzijevim zagrebačkim oltarima, sv. Franje Asiškog (1780.) i sv. Jeronima (1780.-1783.). Ovdje imamo upotrebu crvenog, za podlogu i bijelog mramora za reljefne figure.

³ Usp. Danko Šourek, *nav. dj.*, 2015., str. 315-317.

⁴ Usp. Danko Šourek, *nav. dj.*, str. 317

2. ZAGREBAČKI OLTARI SEBASTIJANA PETRUZZIJA

2.1 OLTAR SV. JERONIMA

Oltar sv. Jeronima je nastao 1780. godine i prvobitno bio smješten u zagrebačkoj katedrali. Danas se nalazi na desnoj strani (*strani Poslanice*) broda župne crkve sv. Ivana Krstitelja na Novoj Vesi, uz trijumfalni luk. To je tektonski oltar. Postavljen na podnožje izdignuto za jednu stubu, obrubljeno crnim mramorom i popločene crnim i bijelim pločama četverokutnog oblika. Uglovi su mu konkavno zasječeni. Glavnina stipesa i retabla rađena je od crveno bijelog mramora od kojeg su izrađeni i stupovi i postamenti stupova. Stipes je postavljen na visoki supedanej i omeđen sa svake strane konveksno konkavnim profilom i motivom *rocaillea*, karakterističnoga za razdoblje rokokoja. U donjem djelu stipes ima konkavni, a u gornjem konveksni oblik. Na sredini bijeloga mramornoga okvira koji omeđuje čeonu polju stipesa nalaze se mali stilizirani cvjetovi, *zaštitni znak* Petruzzijeve radionice. Bočni profilirani završeci pak završavaju volutama.

U središtu čeonoga polja stipesa nalazi se reljef s prikazom sv. Jeronima koji u desnoj ruci drži lubanju a u lijevoj knjigu, svoje atribute.⁵ Reljefi na plohamu stipesa i retabla također su karakteristika Petruzzijeve radionice. Lijevo do nogu sv. Jeronima nalazi se lav i naznačene su stijene koje predstavljaju špilju u kojoj je živio. Na desnoj strani nalazi se križ s raspetim Kristom, s iznad prikaza nalazi se završetak stipesa koji se sastoji od dva reda lišća vinove loze koje završava ukrštenim motivom *rocaillea*. Zona predele se sastoji od dijagonalno postavljenih baza na kojima se nalaze stupovi kružnog presjeka, a s unutarnje strane stupci četvrtastog presjeka iz kojih izlaze plitki pilastri.

Oba ova elementa (stupovi i pilastri) završavaju kompozitnim kapitelima koji su rađeni od bijelog mramora. S unutrašnje strane predele nalaze se konveksne baze na kojima stoje bočno postavljeni svetački kipovi. Na prednjoj strani predele umetnute su mramorne uklade

⁵ »Jeronim sveti. Jedan od četvorice latinskih crkvenih otaca(4. stoljeće). Rođen u rimskoj Dalmaciji u Stridonu (lokalitet neidentificiran). Kao mladić dođe u Rim na nauke i ondje se krsti. Njegov velik doprinos crkvi bio je nov prijevod Biblije na latinski jezik (Vulgata). Njegov je život podijeljen između znanosti i asketskih vježbi. U Rimu je zaređen za svećenika, no oštar mu jezik pribavi mnogo neprijatelja i on morade napustiti Rim. Preko Aleksandrije i Antiohije stigao u Betlehem i ondje ostao do kraja života.« Anđelko Badurina (ur.), *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Zagreb, Kršćanska Sadašnjost, 1990. [1979.], str. 297-298.

obrubljene plitkim izdubljenim profilima. Uklade su četvrtastog oblika s konkavno zasječenim uglovima.

U središnjem polju retabla nalazi se prikaz titulara oltara, sv. Jeronima, u visokom reljefu rađen od bijelog mramora na podlozi od crvenog mramora. Polunagi lik sv. Jeronima zaogrnut je samo perizomom. Lijevom nogom kleči na knjigama (koje su tu prikazane kao simboli njegove velike učenosti), a tu se nalazi i prikaz lubanje (koja označava prolaznost života). Desna mu je noga povinuta i pored nje je smješten lav (kojem je izvadio trn iz šape i koji je nakon toga postao njegov životni pratioc), njegov najprepoznatljiviji ikonografski atribut. Desna ruka mu je ispružena i u njoj drži kamen kojim se udara o prsa dok mu je lijeva ruka položena na prsa. Tijelo mu je prilično voluminozno i na torzu se vide mišići. Okrenut je u desno pogleda usmjerenog prema dvojici anđela u desnom gornjem uglu koji emaniraju zlatne zrake prema njemu. S njegove lijeve strane u gornjem kutu nalazi se stablo na kojeg je naslonjeno malo raspelo s razapetim Kristom. Cijeli prikaz je uokviren profiliranom pravokutnom kartušom od bijelog mramora koja završava polukružnim završetkom koji u centru ima motiv *rocaille*.

Na bazama s unutrašnje strane stupova koji su izvučeni na menzu nalaze se sa svake strane figure evanđelista. Lijevo je sv. Ivan⁶ s orlom koji objema rukama drži knjigu u kojoj piše: »Videre qualem caritatem debet nobis. C20«. U usporedbi s ostalim zagrebačkim kipovima Sebastijana Petruzzija, upravo je onaj sv. Ivana evanđelista najpokrenutiji i najvoluminozniji, s karakteristično baroknom torzijom tijela, a njegova odjeća ima široke pokrenute i voluminozne nabore. Uzdignute glave gleda u daljinu. Nasuprotna asistentska skulptura sv. Mateja⁷ puno je statičnija i zatvorenija. Halja mu ima pliće nabore koji nisu tako pokrenuti i duboki kao oni na skulpturi sv. Ivana. Jedino straga ima podignutu tkaninu haljine. S lijevom nogom je u laganom iskoraku, a na lijevom boku objema rukama drži rastvorenu knjigu na kojoj piše: »Ecce ascendimus«. Na licu ima poludugu bradu i gleda prema naprijed.

⁶ »Ivan Evanđelist, sveti. Najmlađi od dvanaestorice Kristovih apostola i brat sv. Jakova Starijeg.« On se naziva Učenikom 'kojega je Isus ljubio', a Evanđelje koje je došlo do nas pod njegovim imenom govori kako se on na Posljednjoj večeri 'naslonio Isusu na grudi'. Zajedno s trima Marijama Ivan je bio nazočan kod razapinjanja. Isus je tada rekao svojoj majci: 'Ženo evo ti sina!', a učeniku: 'Evo ti majke!'. Predaja govori da je od tog trena Djevica Marija živjela u Ivana u skladu s Isusovim riječima. Nakon Marijine smrti Ivan je sa sv. Petrom putovao Judejom propovijedajući evanđelje. Kaže se da je potom oputovao u Malu Aziju i ondje osnovao sedam crkava koje se spominju u Otkrivenju.« Anđelko Badurina (ur.), *nav. dj.*, 1990. [1979.], str. 279.

⁷ »Matej apostol i evanđelist sveti. Poznat po svome evanđelju. Prije no što će postati Kristovim učenicom, bio je carinik u službi Rimljana. Događaji iz njegovog života poslije Kristova uskrsnuća neizvjesni su. Vjeruje se da je svoje Evanđelje napisao u Judeji (hebrejskim jezikom), a kasnije pošao propovjediti u Etiopiju, gdje je i umro.« Anđelko Badurina (ur.), *nav. dj.*, 1990. [1979.], str. 399.

Završni vijenac je prelomljen istacima iznad pilastara, u centru vijenca nalazi se lučni završetak na sredini luka su smještene dvije glave anđela s krilima. Na vijencu sa svake strane nalazi se po jedan anđeo na volutnom odsječku zabata koji ručicama pokazuje na donji prizor. Ovako oblikovani anđelčići u zabatnoj zoni također su karakteristični za rješenja Sebastijana Petruzzija i njemu bliskih radionica obitelji Capovilla i Albertini.

Između malih anđela koji sjede na volutama na u uglovima vijenca, izvorno se nalazila atika s reljefno izrađenim oblacima iz kojih je provirivala ruka i na otvorene stranice knjige zapisivala navod iz novog zavjeta: »Non est aequum nos derelinquere verbum Dei et ministrare mensis. A. CT. 6.«⁸

⁸ Atika je djelomično sačuvana i pohranjena u Dijecezanskom muzeju Nadbiskupije zagrebačke. Usp. Doris Baričević, *Oltari Sebastijana Petruzzija u Zagrebačkoj katedrali*, u: *Tkalčić. Godišnjak Društva za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije*, 1, 1997., str. 371-400 (383).



Slika 1) *Oltar sv. Jeronima* (1780.), crkva sv. Ivana Krstitelja, Nova Ves, Zagreb.

2.2 OLTAR SV. FRANJE SERAFIJSKOG

Oltar sv. Franje Serafijskog (Asiškog) se nalazi na lijevoj strani trijumfalnog luka crkve sv. Ivana Krstitelja na Novoj Vesi u Zagrebu (na *strani Evandjelja*). Arhitektonski elementi ovog oltara isti su kao oni na prethodnom oltaru sv. Jeronima. Sastoji se od visokog supedaneja na koji je postavljen stipes koji kao i oltar sv. Jeronima bočno završava u s oblikovanom profilacijom, s također profilom *rocailla* u gornjem konveksnom djelu i cvjetovima u centralnom dijelu tog konveksno konkavnog završetka koji volutno završava na svom donjem i gornjem kraju.

U središnjem polju stipesa nalazi se plitki reljef s prikazom sv. Franje koji lebdi u uskovitlanim oblacima držeći otvorenu knjigu. U lijevoj ruci drži pero kojim zapisuje u knjigu, pogleda usmjerenog prema gore gleda u Boga Oca (čija glava se nalazi unutar trokutaste aureole). Plašt Boga Oca je uzdignut i vijori se, pored sv. Franje s lijeve strane lebdi Isus Krist držeći križ u lijevoj ruci.

I ovaj oltar rađen je od bijelog carrarskog mramora, kombiniranog sa crvenim koji je uporabljen kao podloga na stipesu i retablu i šarenog crno bijelog od kojeg su građeni stupovi, pilastri i baze stupova. Prisutno je dakle ponavljanje svih građevnih elemenata s prethodnog oltara: visokih baza stupova u zoni stipesa, zatim baza stupova u području predele koji nose stupove kružnog presjeka, a svi izlaze dijagonalno u prostor. Na izvučenim i konveksnim unutrašnjim bazama stoji sa svake strane retabla jedna svetačka figura. Desno je sv. Antun Padovanski u habitu franjevačkoga reda, koji na knjizi nosi malog Isusa.⁹ Za pasom mu je obješena krunica. Sv. Antun Padovanski pogled usmjerava dijagonalno ispred sebe i lagano je pokrenut prema unutrašnjosti oltara te se čini kao da će zakoračiti. Nabori na halji sv. Antuna su vrlo nježni, nisu razvedeni i nepravilni te omeđuju široke dijagonalne plohe napete draperije.

⁹ »Antun Padovanski rođen je u Lisabonu u XIII. stoljeću i odgojen u kaptolskoj školi u tom gradu. Ispočetka je stupio u red sv. Augustina, no čuvši o velikoj svetosti sv. Franje, potraži osnivača franjevaca u Assisiju. Sv. se Franji učinilo da je Antun priprost, srednje darovit, mladić, no pošto se Antunu ukazala prilika za propovijedanje, sv. Franjo se oduševio mladićevim govorničkim darom te mu povjeri odgojni rad u franjevačkom redu. Izvanredno je razvio svoj propovjednički dar, a narod ga je veoma volio. Predavao je bogoslovne nauke u Bologni, Montpellieru, Tolousi i Padovi, gdje je umro mlad, u dobi od trideset i šest godina. Andelko Badurina (ur.), *nav. dj.*, 1990. [1979.], str. 119.

S lijeve strane oltara nalazi se kip sv. Benedikta, osnivača reda benediktinaca.¹⁰ On je prikazan kao starac i ima dužu bradu koja je jedan od njegovih atributa. Odjeven je u habit svoga reda. Drži lijevu ruku podignutu i blagoslivlja. Položaj tijela mu je još statičniji nego kod prethodnog sveca te se on kao najstatičniji i najzatvoreniji lik od svih svetaca na oba oltara najviše približava kanonima klasicizma. Nabori na njegovoj halji su kruti, plošni i plitki. Do njegovih nogu nalazi se maleni anđeo koji nosi njegovu opatsku mitru i tijelom je okrenut prema oltaru dok glavicom gleda prema nama.

U središtu retabla nalazi se u visokom reljefu prikazan frontalni lik sv. Franje Serafijskog.¹¹ Lice mu je obraslo bradom, desna ruka mu je povinuta i vodoravno položena dužinom struka, a lijeva ispružena prema promatraču. Lijeva mu je noga nježno povinuta u iskoraku. Stoji uspravno. Halja mu ima također plitke nabore koji okomito padaju. Iznad svečeve glave nalaze se dva mala krilata anđela u oblacima prikazana u reljefu. U lijevom donjem uglu reljefnoga polja nalazi se prikaz sv. Franje u podnožju brda na čijem je vrhu *Porcijunkula*, malena crkvice benediktinskog reda koju je prema legendi sv. Franjo popravio i koja je postala prvom kućom franjevačkog reda. Cijeli reljef opisan je kvadratnom profiliranom kartušom sa lučnim završetkom i konkavnim uglovima.

¹⁰ »Osnivač benediktinskog reda (VI. stoljeće). Rođen u Nursiji blizu Spoleta, u kraju koji se danas zove Umbrija. Još kao mladić pođe u pustinjake te svetošću svoga života privuče mnoge učenike. Da svojim sljedbenicima dade pravilo zajedničkog života, razdjeli ih u dvanaest samostana s nadstojnikom (opatom) na Čelu svakog samostana. U Monte Cassinu napiše temeljno pravilo (Regulu) koje postade vodič za pretežni dio zapadnog monaštva. Njegova sestra Skolastika postade glavaricom prve zajednice benediktinskih redovnica.« Anđelko Badurina (ur.), *nav. dj.*, 1990. [1979.], str. 142.

¹¹ »Franjo Asiški rođen je kao Giovanni Bernardone u Assisiju g. 1182. Priča se da je dobio ime Francesco kad je još u mladosti naučio francuski, jer je volio pjevati provansalske pjesme, koje su u to vrijeme bile vrlo popularne. Njegovu živahnu narav dobro poznajemo zaslugom izvrsnog životopisca, sv. Bonaventure. Taj životopis započet g. 1260., služio je kao izvor za čuveni niz franjevačkih fresaka un gornjoj crkvi u Assisiu, koje je potkraj XIII stoljeća naslikao Giotto. Franjo je bio viteški borac i mladić vesele čudi. No prema legendi, njegove duhovne odlike bile su očite i prije no što će se posvetiti Bogu. [...] Pravu odluku da se posveti Bogu donio je Franjo kad su mu bile dvadeset i četiri godine. Jednog dana na putu prema gradu susretne on nekog siromašnog vojnika. Iz samilosti dade mu svoju bogatu odjeću. Te noći imao je Franjo viđenje. Ukazao mu se Krist i pokazujući mu prekrasnu zgradu s mnogo oružja i zastava obećao mu da će sve to pripasti njemu i njegovim vojnicima. [...] No glas božji promjeni njegov um. Prolazeći pored zapuštene kuće sv. Damjana u Assisiu, navrati unutra da se pomoli za prosvjetljenje pred raspelom. Glas mu sa raspela reče: 'Franjo popravi svoju kuću koju vidiš svu u ruševinama!' Zanesen tim poslanjem nagli mladić Franjo potajno proda nekoliko bala svile iz trgovine svoga oca da prikupi sredstva za gradnju. No otac ga rasrdeno optuži za krađu. Na sudu kod biskupa Franjo svuče sa sebe skupocjenu odjeću i zajedno sa svim novcem što ga je imao dobaci razljučenom roditelju, odričući se zauvijek bogata življenja. [...] Sam skupljajući kamenje i proseći ostalu potrebnu građu, Franjo poče popravljati crkvu sv. Damjana. Nakon toga nastavi popravljati napuštenu benediktinsku crkvicu., Porcijunkulu, poznatu kao sv. Marija od Anđela. Ova postade prvom kućom franjevačkog reda. Anđelko Badurina (ur.), *nav. dj.*, 1990. [1979.], str. 232-233.

Bočno na oltaru nalazi se sa svake strane po jedan stup kružnog presjeka, a u unutrašnjosti se nalazi pilastar na stupu kvadratnog presjeka. Svi su zaključeni kompozitnim kapitelima od bijeloga mramora.

Izvorno se u atičkom dijelu oltara nalazila malena *Pietà*, izrađena od bijeloga mramora.¹²

Gređe ponovo sa svake strane ima po jedan obrat čiji istaci tlocrtno prate razmještaj pilastara. Segmentni vijenac s dvije glavice anđela nalazi se u sredini između gređa dok su iznad arhitrava kao i na prethodnom oltaru, bočno smješten po jedan krilati anđeo posjednut na volutne odsječke zabata.

Arhitektura oba oltara pokazuje strogu i smirenu arhitektoniku kojom se umjetnik približava odmjerenim obrascima klasicizma. Na plastici je također vidljiva smirenost oblika i plošnost raščlambe, nabori su uglavnom vrlo nježni i zaglađeni, a poze likova i njihove kretnje su uglavnom statične i smirene. Arhitektura samih oltara je pravilna i uravnotežena te nema baroknog dinamizma ili atektoničnosti.

Oba oltara izvorno su bila smještena u podnožju pjevačkog kora u zagrebačkoj katedrali. Prije mramornih Petruzzijevih oltara na istome mjestu u zagrebačkoj katedrali stajali su drveni barokni oltari posvećeni istim titularima. Autor drvenoga oltara posvećenoga sv. Jeronimu bio je zagrebački kipar Ivan Komersteiner koji ga je izradio 1691. godine. Nakon što je u katedrali postavljen novi mramorni oltar stari je oltar sv. Jeronima bio prebačen u crkvu sv. Marka u Jakuševcu. Tu se je s promijenjenim titularom kao glavni oltar sačuvao do danas. Ta okolnost omogućuje nam komparativnu ikonografsku analizu dvaju oltara: i na Komersteinerovu i na Petruzzijevu oltaru prikazani su tako evanđelisti Matej i Ivan, a ikonografski je srodan i reljefni prikaz sv. Jeronima u pustinji. Različit je njegov smještaj budući da je na Petruzzijevu oltaru on smješten na antependiju a na Komerstenerovom u zoni atike. Ipak u obzir valja uzeti i mogućnost djelomične rekonstrukcije drvenog oltara prilikom njegovog smještaja u malu drvenu kapelu.¹³

¹² Usp. Doris Baričević, *nav. dj.*, 1997., str. 382.

¹³ Usp. Nela Tarbuk, *Kipar Johannes Komersteiner*, Zagreb, Muzej za umjetnost i obrt, 2016., str.78-80



Slika 2) *Oltar sv. Franje Serafijskog* (1780.-1783.), crkva sv. Ivana Krstitelja, Nova Ves, Zagreb.

2.3 OLTAR SV. IVANA NEPOMUKA

Oltar sv. Ivana Nepomuka izvorno je za zagrebačku katedralu bio naručen od klesara Franje Packa iz Graza koji je osim za izradu tog oltara bio zadužen za popločenje katedrale. Oltar je naručen 1774. godine, a postavljen u katedralu na prijelazu iz 1776. u 1777. godinu, nakon što je odstranjen prijašnji drveni oltar. Novi oltar je bio postavljen uz zid sjeverne, lijeve lađe katedrale (na *strni Evandjelja*). Godine 1795. posvetio ga je biskup Maksimilijan Vrhovac (1787. – 1827.). Nakon 1801. godine oltar je premješten uz južnu lađu (na *stranu Evandjelja*), a prilikom obnove katedrale nakon potresa 1880. godine premješten je u župnu crkvu u Glini gdje je bio postavljen kao glavni oltar. Nastradao je i bio razrušen u domovinskom ratu,¹⁴ a njegovi su ulomci danas pohranjeni u Hrvatskom restauratorskom zavodu.¹⁵

Izgled oltara u glinskoj župnoj crkvi zabilježen je na fotografiji u Schneiderovoj zbirci Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu,¹⁶ te se njegov opis temelji na njoj: Na visokim mramornim postamentima koji su nešto viši od stipesa dizali su se stupovi kružnog presjeka koji su u donjoj trećini bili opisani štapićastim motivom i zaključeni kompozitnim kapitelima. Oni su nosili široko i jako naglašeno gređe koje je dijagonalno i konveksno ulazilo u prostor i pružalo dojam dubine oltaru. Pored unutrašnjih stupova na vanjskim rubovima na postamentima nalazio se sa svake strane po jedan svetački kip. Ti su kipovi predstavljali markgrofa Leopolda zemaljskog zaštitnika Austrije i kralja Vjenceslava, zaštitnika Češke. Moguće je da su se ta dva sveca, neuobičajena u ikonografiji sjeverozapadne Hrvatske, našla na oltaru upravo izborom Franje Packa. U središnjem polju retabla nalazio se reljefni prikaz sv. Ivana Nepomuka kako kleči, raširenih ruku i gleda u anđela koji lebdi prema njemu u rukama držeći križ. Na obje strane reljefnoga polja, uz *pete* lučnoga zaključka, bile su aplicirane po dvije krilate anđeoske glavice, također od bijeloga mramora. Cijeli prikaz sv. Ivana Nepomuka nalazio se apliciran na polju od tamnijega mramora opisanom kvadratnim profilom sa lučnim završetkom u čijem središtu se nalazila još jedna krilata anđeoska glavica.

Gređe je u centralnom djelu bilo prekinuto i povezano segmentnim lukom sa volutnim završetcima.

¹⁴ Usp. Doris Baričević, *nav. dj.*, 1997., str. 347.

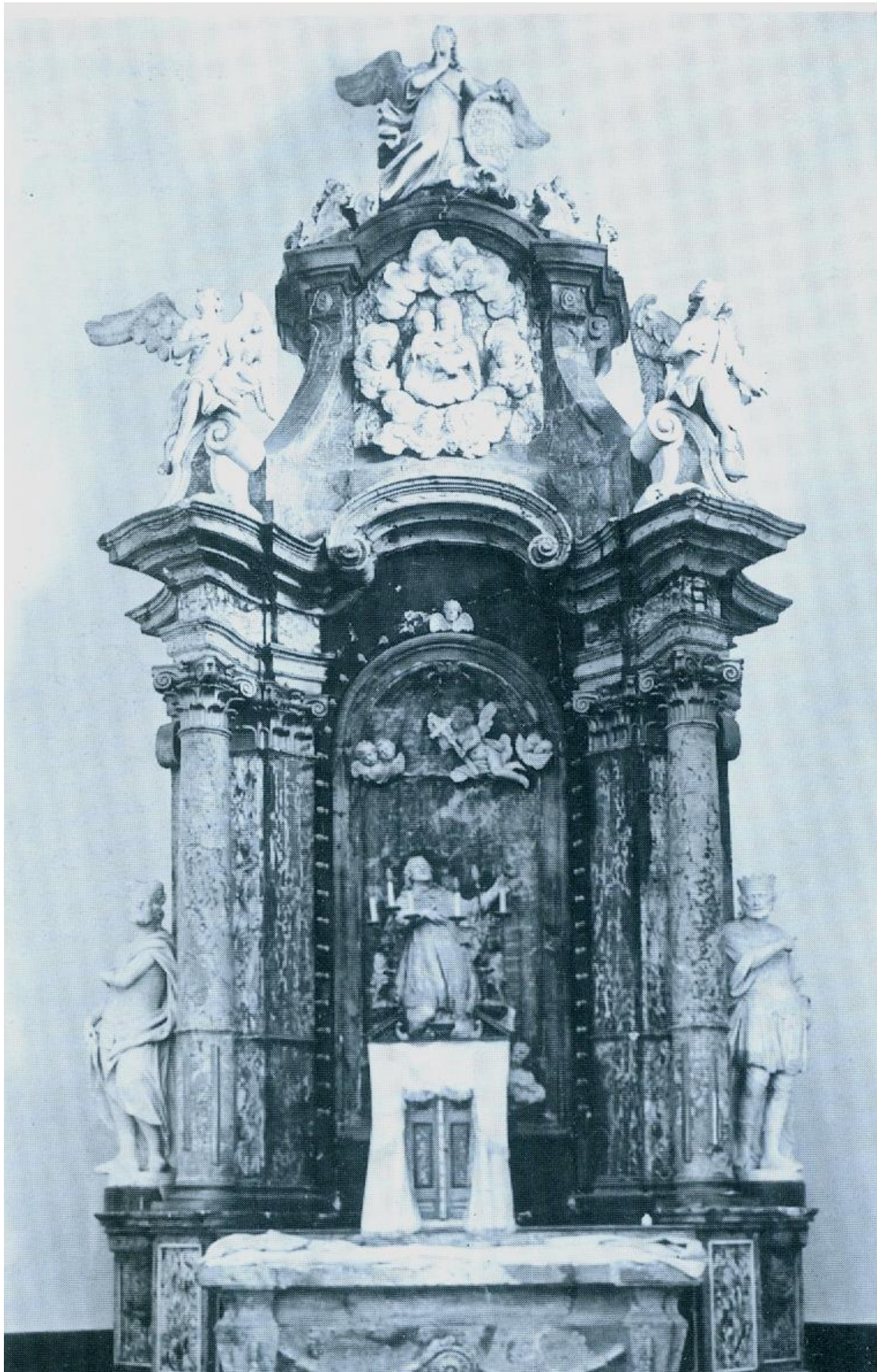
¹⁵ Usp. Vlasta Zajec, *Izveštaji Artura Schneidera i fotografski arhiv kao izvori za proučavanje nekadašnjih oltara zagrebačke katedrale*, u: AA.VV., *Artur Schneider 1879. – 1946.*, Zagreb, Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, 2016., str. 191-223 (219).

¹⁶ Usp. Vlasta Zajec, *nav. dj.*, 2016., str. 218-219.

Budući da je naručitelj oltara kanonik kustos Antun Zdenčaj bio nezadovoljan radom Franje Packa, na završetku oltara radi drugi majstor. U Zagreb je pozvan riječki majstor Sebastian Petruzzi koji izgrađuje stožasti završetak flankiran rubnim volutama i nadvišen lukom. Na plohi tog stožastog završetka nalazio se u visokom reljefu izrađen dopojasni prikaz Bogorodice s djetetom Isusom u naručju, okružen vijencem sastavljenim od oblaka i krilatih anđeoskih glavica, a na gređu se nalaze volute na kojima je sjedio po jedan veliki anđeo. Čitava kompozicija bila je zaključena segmentim vijencem s velikim krilatom anđelom sa grbom, čija halja bila pokrenuta široko uzvijorenim naborima. Ne zna se točno koje dijelove je radio Sebastijano Petruzzi, jedino se pouzdano zna da je jedina skulptura na oltaru rađena od njegove ruke ona završnog anđela.

Legenda o sv. Ivanu Nepomuku postaje osobito važna nakon Tridentskoga sabora, kada on postaje zaštitnik ispovjedne tajne koju su protestanti negirali. Postupak beatifikacije okončan je 1721. godine, a pokrenuli su ga habsburški vladari Leopold I. i Josip I. Već je mnogo ranije teolog i povjesničar Thomas Ebendorfer († 1464.) iz Haselbacha u Austriji u djelu *Cronica regum Romanorum* iz 1450. godine zapisao da je *Johanes de Pomuk* ispovjednik češke kraljice bio ubijen od češkog kralja Vaclava IV. (iz kuće Luxemburg habsburškog rivala) zato što nije htio odati ispovjednu tajnu njegove žene. Ivan Nepomuk je bio bačen s praškog Karlova mosta u Vltavu i tada su se u vodi vidjele zvijezde te je zato njegov ikonografski atribut postala upravo aureola s pet zvijezda. Ipak, povijesno utemeljenim razlogom njegove mučeničke smrti smatra se to što je podržao opata iz Kladrubya za praškog nadbiskupa umjesto kraljeva kandidata. U Hrvatskoj se Ivan Nepomuk prikazuje vrlo rano, već tridesetih godina XVIII. stoljeća na zidnim slikama Ivana Krstitelja Rangerera.¹⁷

¹⁷ Usp. Sanja Cvetnić, *Ikonografija nakon Tridentskoga sabora i hrvatska likovna baština*, Zagreb, FF-press, 2007., str. 161-167.



Slika 3) Oltar sv. Ivana Nepomuka (1776.-1777.)

2.4 OLTAR MARIJE POMOČNICE

Oltar, izvorno posvećen Mariji Pomoćnici, izrađen je 1778. godine za kapelu sv. Stjepana Prvomučenika u (nad)biskupskom dvoru u Zagrebu i trebao je nadomjestiti stari drveni oltar. Ovaj oltar izrađen je od afričkog, francuskog i đenovškog mramora.¹⁸ Oltar je vrlo jednostavno oblikovan u donjem djelu se sastoji od stipesa romboidnog oblika koji na svojim krajevima omeđen vegetativnim lisnatim motivom koji završava volutama. Na prednjoj plohi stipesa rađenoj od crvenog mramora nalazi se velika kartuša od bijelog mramora čiji centralni dio ima oblik školjke. Na bočnim stranama oltara na visokim postamentima koji dopiru u ravninu sa predelom nalazi se po jedan stup kružnog tlocrta od bijelog mramora iza kojeg se nalazi istaknuti pilastar rađen od crvenog mramora. Gređe koje bočno završava obratom slijedi i nadvisuje stupove koji izlaze u prostor. Bočno od stupova na postamentima sa svake strane predele nalazi se po jedan svetački kip. Desno se nalazi kip sv. Barbare a lijevo sv. Josipa.

Sv. Barbara je vrlo lijepa figura sa spuštenom desnom rukom, dok u lijevoj drži kalež, svoj atribut.¹⁹ Nabori njezine haljine su razigrani i u donjem djelu kipa široki i istaknuti. S lijeve strane nalazi se kip sv. Josipa u zanosu, desnom rukom pridržava plašt a lijeva ruka mu je uzdignuta na prsima.²⁰ Halja mu je pokrenuta u mnoštvu nabora a tijelo mu odaje kretnju koja ga izvija u obliku slova *s*.

Predela oltara je izrađena od bijelog mramora i obrubljena trakama od crvenog mramora. Na retablu se nalazila oltarna pala sa prikazom Marije Pomoćnice (danas je tu druga slika s prikazom Bogorodice s Djetetom, posjednute na mjesječevu srpu) iznad koje se nalazi reljefni grb zagrebačkoga biskupa Josipa Galjufa (1772. – 1786.). I ovdje je iznad gređa prisutan motiv stožastog završetka flankiranog pojasnicama s volutnim završecima. Na gređu ispred atike stožastog oblika nalazi se titular kapele (nad)biskupskoga dvora, sv. Stjepan

¹⁸ Doris Baričević, *nav. dj.*, 1997., str. 378-380.

¹⁹ »Sv. Barbara odgojena je kod svog oca bogatog poganina koji ju je jako volio i plašio se da ju netko ne bi oženio i odveo od njega. Prema legendi on je dao podići za nju bogato opremljenu kulu. Dočuvši za kršćanstvo Barbara se počela zanimati za tu nauku, te uredi da k njoj dođe kršćanski učitelj prerušen kao liječnik. Obrati se na kršćanstvo i dade se krstiti. [...] Kad se otac vratio ispovjedi ona pred njim svoju vjeru. [...] Razjaren zbog njezina obraćenja na kršćanstvo otac je izruči vlastima. Napokon, na njegov zahtjev, odobre vlasti ocu da joj sam odrubi glavu. Vraćajući se kući nakon tog stravičnog djela, okrutni otac pade pogođen udarcem munje usred strahovite grmljavine. [...] Sv. Barbara se zaziva u pogibelji od nesretnog slučaja ili od nagle smrti. Njezina neizostavna oznaka je kula, obično s tri prozora. Katkad nosi kalež ili hostiju. Ta oznaka smjera na njezinu posljednju želju: u trenutku svoje smrti ona je molila da milost popudine ne bude uskraćena nikome tko bude štovao njezino mučeništvo.« Anđelko Badurina (ur.), *nav. dj.*, 1990. [1979.], str. 138.

Prvomučnik izrađen od bijeloga mramora (kao i ostali kipovi), odjeven u đakonsku dalmatinku i prikazan kao mladić.²¹ Atika ispred koje stoji sv. Stjepan Prvomučnik izrađena je od šarenog sivo, bijelo, smeđeg mramora.

Oltar je 1980. godine premješten iz kapele sv. Stjepana u katedralu na početak njenog južnog broda (na *strani Poslanice*) gdje se i danas nalazi.

²¹ »Sv. Stjepan prvomučenik bio je prvi kršćanski đakon i prvi mučenik za vjeru (1. stoljeće). Izvještaj o njemu zabilježen je u Djelima apostolskim. Ondje se kaže:“ Stjepan, pun milosti i snage, činio je velike čudesne znakove u narodu. No pripadnici stare vjere u Jeruzalemu razjare se zbog stjepanovih riječi zbog njegova utjecaja u narodu. Oni ga dadoše uhititi i dovući pred Veliko vijeće, pod lažnom optužbom da je govorio bogohulne riječi protiv Mojsija i protiv Boga. Tu je stjepan držao svoj čuveni govor koji je toliko uzbudio židovske starješine te ga oni izvedoše izvan grada i pogubiše.« Anđelko Badurina (ur.), *nav. dj.*, 1990. [1979.], str. 547-548.



Slika 4) Sebastiano Petrucci, *Oltar Marije Pomoćnice* (1778.), zagrebačka katedrala.

3. IZVORNI SMJEŠTAJ OLTARA

Za razliku od oltara Marije pomoćnice, oltari sv. Jeronima i sv. Franje Serafijskoga su bili izvorno smješteni zagrebačkoj katedrali. Kroz svoju povijest katedrala je bila građena i obnavljana zaslugom niza biskupa, kanonika i drugih donatora. Bila je mnogo puta razarana. Nakon Tatarskih razaranja 1246. biskup Timotej (1264.-1287.) je postojeću crkvu dao produžiti i popraviti. Poprečnoj je lađi dogradio kor sa trima apsidama, odnosno današnje svetište sa dvije pobočne kapele sv. Ladislava i Blažene djevice Marije. U XIV. stoljeću, u doba vladavine Anžuvina na hrvatsko-ugarskom prijestolju, dograđena su dva zvonika. Biskup Eberhard (1397. – 1406.) sagradio je početkom XV. stoljeća tri jednako visoka broda, pretvorivši katedralu u tzv. dvoransku crkvu (njem. *Hallenkirche*) i na taj način spojio pročelje sa svetištem i njegovim kapelama. Zbog opasnosti od Osmanlija počelo je utvrđivanje Kaptola, a između 1512. i 1520. godine i sama je katedrala opasana snažnim bedemima i kulama. Kada su 1529. godine, tijekom građanskoga rata između pristaša Ferdinanda i Ivana Zapolje Habsburški vojnici su sa zagrebačkoga Gradeca pokušali osvojiti Kaptol katedrala je ipak bila teže oštećena. Razorena su joj dva zvonika i čitavo pročelje. Od obnove u XVII. st. najvažnija je gradnja novoga zvjezdastoga svoda u svetištu, te južnoga zvonika, koji je u vrijeme biskupa Franje Ergelskog Hasanovića (1629. – 1642.) izveo arhitekt Hans Alberthal. U XIX. stoljeću nadbiskup Josip Mihalović (1870. – 1891.) pokreće veliku obnovu katedrale i poziva u Zagreb jednog od najvažnijih historicističkih arhitekata Friedricha von Schmidta koji je radio na izgradnji Kölnske katedrale. Schmidt dovodi sa sobom u Zagreb mladog kölnskog arhitekta Hermana Bolléa koji će ga zamijeniti na projektu obnove katedrale u neogotičkom stilu. Bollé je počeo obnovu katedrale kada je Zagreb pogodio potres koji je porušio svetište i napravio velika oštećenja na crkvi. Trebalo je izgraditi svodove, poduprijeti nosače i obnoviti zidove. Ali tada se događa i uklanjanje starijih oltara iz katedrale koje je bilo uvjetovano željom zagrebačkih investitora da katedrala bude oblikovana u jednom stilu koji su oni tada smatrali najvrjednijim a to je gotički odnosno neogotički stil. Tom *čistkom* istaknut je gotički sloj koji je bio prikriven mnoštvom oltara.²²

²² Usp. Ivan Krstitelj Tkalčić, *Prvostolna crkva zagrebačka. Nekoč i sada*, Zagreb, Tisak dioničke tiskare, 1885., str. 37. Više o povijesti izgradnje i opremanja zagrebačke katedrale vidi u: Ana Deanović – Željka Čorak – Nenad Gattin, *Zagrebačka katedrala od XI. do sredine XIX. stoljeća*, u: Ana Deanović – Željka Čorak – Nenad Gattin, *Zagrebačka katedrala*, Zagreb, Globus – Kršćanska sadašnjost, 1988., str. 7-90; Željka Čorak, *Katedrala i XIX. stoljeće*, u: Ana Deanović – Željka Čorak – Nenad Gattin, *Zagrebačka katedrala*, Zagreb, Globus – Kršćanska sadašnjost, 1988., str. 257-304; Lelja Dobronić, *Biskupski i kaptolski Zagreb*, Zagreb, Školska knjiga, 1991., str. 28-72.

Od četiri Petruzzijeva zagrebačka oltara, tri su izvorno bila smještena u katedrali. Kronološki prvi po redu je oltar sv. Ivana Nepomuka. Koji je naručen krajem sedamdesetih godina XVIII. stoljeća od strane kanonika kustosa zagrebačke katedrale Antuna Zdenčaja. Izrada je bila povjerena klesaru Franzu Packu iz Graza. Budući da kanonik Zdenčaj nije bio zadovoljan Packovim radom za dovršetak ovog oltara angažirao je Sebastijana Petruzzija iz Rijeke, koji ga je, uz druge radove i preinake, zaključio mramornim kipom anđela. Istovremeno Sebastiano Petruzzi dobiva narudžbu od biskupa Josipa Galjufa za još jedan mramorni oltar koji je bio smješten u kapeli sv. Stjepana Prvomučenika u biskupskoj palači. S obzirom da je uspješno izvršio ove dvije narudžbe od njega su naručena dva nova oltara za katedralu posvećena sv. Franji Serafijskom i sv. Jeronimu nastali između 1780. i 1783. godine. Na osnovi ovih njegovih djela (naročito anđela na zabatu oltara sv. Ivana Nepomuka) pripisuje mu se i veliki anđeo na oltaru župne crkve sv. Marije na Dolcu.²³

Kraj XVII. i početak XVIII. stoljeća je razdoblje kada se zagrebačka katedrala intenzivno opremala novim crkvenim namještajem, a među ostalim crkvama kontinentalne Hrvatske osobito se pri tome isticala narudžbama brojnih mramornih oltara. Zagreb je tada bio pod utjecajem Ljubljane u kojoj su postojale kamenoklesarske radionice koje su opskrbljivale ljubljanske crkve mramornim oltarima i čiji su majstori radili i za Zagreb. Proces uvođenja reprezentativnih mramornih oltara na mjesto starijih drvenih trajao je dulje vrijeme. Osim Sebastijana Petruzzija, među kiparima i klesarima koji su radili za zagrebačku katedralu ističu se Mihael Cussa, Antonio Michelazzi, Franjo Rottman i – osobito – Francesco Robba čiji oltar sv. Križa (danas u kapeli sv. Križa u Križevcima) predstavlja vrhunsko umjetničko dostignuće baroka.²⁴

U vrijeme kustosa Antuna Zdenčaja u katedrali je bilo jedanaest mramornih od ukupno trideset oltara. Tada su dodana još tri mramorna oltara radovi riječkog majstora Sebastijana Petruzzija, a to su prethodno spomenuti oltari sv. Ivana Nepomuka (koji je započeo gradački klesar Franjo Pack), sv. Franje Serafijskoga i sv. Jeronima.²⁵

²³ Usp. Doris Baričević, *nav. dj.*, 1997., str. 385-386.

²⁴ Usp. Doris Baričević, *nav. dj.*, 1997., str. 377-378. O smještaju oltara u staroj zagrebačkoj katedrali vidi: Lelja Dobronić, *nav. dj.*, 1991., str. 49-59.

²⁵ Usp. Doris Baričević, *nav. dj.*, 1997., str. 377-378.

Oltar Ivana Nepomuka postavljen je u zagrebačkoj katedrali između 1776. i 1777. godine, na mjestu prethodnog drvenog oltara posvećenoga istom svecu. Postavljen uz sjeverni zid lijeve lađe (na *strani Evandjelja*) između starijih oltara posvećenih svetim Fabijanu i Sebastijanu i sv. Jurju i bl. Augustinu Kažotiću. Nakon 1801. godine, u vrijeme biskupa Maksimilijana Vrhovca, oltar je premješten u južnu lađu. U vrijeme Bolléove obnove katedrale kada su uklonjeni gotovo svi barokni oltari, ovaj oltar premješten je u župnu crkvu u Glini gdje je stavljen na mjesto glavnog oltara. Za vrijeme domovinskog rata oltar je razoren ali je nađeno dosta njegovih dijelova i kipova.²⁶

Godine 1778. zagrebački biskup Stjepan Galjuf sklapa ugovor sa Sebastianom Petruzzijem za izgradnju oltara Marije Pomoćnice koji je bio namijenjen kapeli sv. Stjepana u biskupskoj palači.²⁷ Oltar je 1980. bio premješten u katedralu na početak njenog južnog broda.

Oltare sv. Franje Serafijskog i sv. Jeronima podigao je i financirao veliki predstojnik Zagrebačkoga kaptola (*veliki prepozit*) Franjo Popović. Oltari su bili smješteni pod korom koji je nekoć dijelio crkvene lađe od svetišta katedrale. Oltar sv. Franje Serafijskog nalazio se lijevo između vrata koja su vodila u kapelu sv. Ladislava i na kanonički kor, a oltar sv. Jeronima nalazio se desno između vrata koja su vodila u kapelu sv. Marije i svećenički kor. Oba oltara su nakon potresa 1880. godine premještena u crkvu sv. Ivana Krstitelja na Novoj Vesi.²⁸

U vrijeme restauracije katedrale tek nakon potresa 1880. godine odlučeno je da će se promijeniti i oprema koja je do tada bila barokna. Već i ranije se govorilo o zamjeni opreme ali nije bilo sredstava da se ta nakana provede u djelo. Zbog oštećenja svetišta i nakrivljanja jednog od pilona Herman Bollé je nakon potresa odlučio ukloniti biskupski kor i male orgulje. Odlučeno je i da se uklone i svi oltari ispred stupova zato da bi došao do izražaja gotički sloj katedrale. Uklonjeni su i bočni barokni oltari zato što su zaklanjali gotičke prozore koji su nakon toga bili ponovo otvoreni. Godine 1882. donesena je odluka da se u bočne brodove nakon završetka restauracije postavi samo osam oltara s glavnim oltarom i s manjim oltarima sv. Ladislava i Blažene Djevice Marije. Sve ukupno je nakon restauracije u katedrali trebalo biti jedanaest oltara. Manji mramorni, barokni oltari sv. Luke i Posljednje večere zadržani su

²⁶ Usp. Doris Baričević, *nav. dj.*, 1997., str. 373-378; Vlasta Zajec, *nav. dj.*, 2016., str. 218-219.

²⁷ Usp. Doris Baričević, *nav. dj.*, 1997., str. 378-380.

²⁸ Usp. Doris Baričević, *nav. dj.*, 1997., str. 380-385.

upravo zbog svoje visine jer nisu zaklanjali arhitektonske elemente katedrale. Javnost je bila protiv uklanjanja starih baroknih oltara zato što je postojala svijest o njihovoj visokoj umjetničkoj vrijednosti. Po završetku radova u katedrali 1884. godine, počelo je njeno namještanje. Najprije su bila namještena dva sačuvana barokna oltara (sv. Luke i Posljednje večere) i propovjedaonica koja nije bila oštećena u potresu. Iste godine je određen izgled novog glavnog oltara za kojeg je odlučeno da se neće raditi novi ciborij nego samo ciborijska nadgradnja na menzi. Godine 1885. u bočnim brodovima su postavljene menze sa tri nova žrtvenika dok je postavljanje novih oltara započelo 1886. godine. Nadbiskup Josip Mihalović financirao je oltar svoga zaštitnika sv. Josipa. Uz taj oltar izrađeni su oltari sv. Petra i Pavla te drveni krilni oltari Blažene Djevice Marije i sv. Ladislava. Novi oltari predstavljaju referencu na stare barokne oltare u oblikovnom smislu a kod oltara sv. Križa u odabiru ikonografskih kompozicija. Od novih oltara najveći je oltar sv. Križa. Stari oltari uglavnom su sačuvani i razdijeljeni po raznim župama zagrebačke nadbiskupije.²⁹

Dva barokna oltara Sebastijana Petruzzija (sv. Franje Serafijskog i sv. Jeronima) premješteni su, kao što je već navedeno, u baroknu crkvu sv. Ivana Krstitelja na Novoj Vesi. Ta župna crkva sagrađena je 1785. godine na mjestu starije i manje crkve. Brod crkve nadsvođen je kupolom, a nad pročeljem se izdiže zvonik. Unutrašnjost crkve oslikao je slikar kasnoga rokoka, Anton Archer. Iza glavnog oltara naslikan je tektonski retabl s likovima (iluzioniranim kipovima) sv. Matije i sv. Nikole. Na kupolastom svodu i zidovima svetišta naslikani su anđeli sa Stvoriteljem te prizori iz života sv. Ivana Krstitelja. Na glavnom oltaru (radu kipara Franje Rottmanna, koji se nekoć, pod titularom sv. Emerika, također nalazio u zagrebačkoj katedrali) danas se nalazi slika s prikazom Krštenja Kristova. Najljepše je oslikana lijeva bočna kapela do svetišta. Oslikana je 1787. godine, a posvećena 1803. godine.³⁰ Uz glavni oltar svetog Ivana Krstitelja nalazila su se još četiri bočna oltara Majke Božje Čiselske i sv. Josipa na lijevoj strani i sv. Mihael arkandeo i sv. Franjo Ksaverski na desnoj strani. Od tih pet oltara danas su u crkvi samo dva Majke Božje Čiselske i sv. Mihaela. Na mjesto ostala tri oltara postavljena su tri oltara iz zagrebačke katedrale. Današnji glavni oltar sv. Ivana u staroj katedrali bio je posvećen sv. Mirku. Oltari svetog Franje i svetog Josipa

²⁹ Usp. Dragan Damjanović, *Arhitekt Herman Bollé*, Zagreb, Leykam international, 2013., str. 166.-174.

³⁰ Usp. Marija Mirković, *Zidne i tabelarne slike u župnoj crkvi sv. Ivana Krstitelja u novoj Vesi*, u: AA.VV., *Sveti Ivan Krstitelj zaštitnik Hrvata. Povodom 200 obljetnice župne crkve, 650 godina crkve u Novoj Vesi i 900 godina zagrebačke nadbiskupije i grada Zagreba*, Zagreb, Župni ured sv. Ivana Krstitelja, 1990., str. 108-119; Mirjana Repanić-Braun, *Autor zidnih slika u crkvi sv. Ivana na Novoj Vesi – Lerchinger ili Archer?*, u: *Acta historiae artis Slovenica*, 7, 2002., str. 107-122.

zamijenjeni su oltarima svetog Jeronima i svetog Franje Serafijskoga radovima Sebastijana Petruzzija.³¹



Slika 5) Crkva sv. Ivana Krstitelja – pogled prema svetištu, Nova Ves, Zagreb.

³¹ Usp. Doris Baričević, *Kiparska djela baroka i klasicizma u crkvi sv. Ivana Krstitelja u Novoj Vesi*, u: AA.VV., *Sveti Ivan Krstitelj zaštitnik Hrvata. Povodom 200 obljetnice župne crkve, 650 godina crkve u Novoj Vesi i 900 godina zagrebačke nadbiskupije i grada Zagreba*, Zagreb, Župni ured sv. Ivana Krstitelja, 1990., str. 93-104.

4. SEBASTIANO PETRUZZI I NJEGOVA RADIONICA

Radionica Sebastijana Petruzzija spominje se u Rijeci 1777. godine, gdje on djeluje kao kipar, klesar i arhitekt. U Rijeci mu se pripisuju oltar sv. Ivana Nepomuka (1779.) u crkvi sv. Vida, a u istoj crkvi mu se može pripisati i par *putta* s mramornom krunom i medaljoni s prikazima Žalosnih Otajstava oko središnje niše oltara Majke Božje Žalosne. Pripisuju mu se i asistentske skulpture na oltarima sv. Antuna Opata i sv. Antuna Padovanskog te skulptura sv. Kuzme u riječkoj crkvi Uznesenja Blažene Djevice Marije. U dokumentirana Petruzzijeva djela spadaju međutim oltari rađeni za crkve izvan Rijeke. Između 1778. i 1781. radi na oltaru crkve ženskog benediktinskog samostana u Krku. Godine 1788. u crkvi sv. Marije Snježne na Cresu dokumentiran je njegov rad koji radi zajedno sa kiparima Francescom Capovillom iz Kopra i Gasparom Albertinijem iz Pirana, tu je izradio oltar sv. Petra te dva mramorna ambona koja se nalaze uz trijumfalni luk svetišta, a pripisan mu je i oltar Majke Božje od Krunice. Također u Cresu može mu se pripisati i nastavak glavnog oltara u kapeli sv. Jurja u Borgu. Isto tako spominje se kao autor oltara u Praputnjaku posvećenog svetom Josipu.³²

U razdoblju između 1778. 1781. nastaje Petruzzijev zagrebački opus koji je najveći i koji se sastoji od radova rađenih za zagrebačku katedralu. Kao što je navedeno, na poziv kustosa zagrebačke katedrale Antuna Zdenčaja, dovršava oltar svetog Ivana Nepomuka inače rad Franje Packa iz Graza u razdoblju između 1780. i 1783. godine. Zatim radi dva oltara pandana, oltar sv. Franje Serafijskog (1780.) i oltar sv. Jeronima (1780.-1783). I na kraju oltar Marije Pomoćnice za kapelu nadbiskupskog dvora (1778.). U zagrebačkom periodu radi popravke na oltaru sv. Jurja koji je bio oštećen potresom. A 1783. godine radi dva mramorna kipa za portal zagrebačke katedrale koja su izgubljena. A pripisuje mu se na osnovi tipoloških oblika anđeo koji se danas nalazi na stubištu propovjedaonice crkve sv. Marije od pohoda na Dolcu.³³

Petruzzijeva radionica svojim izričajem u pojedinim elementima se nadovezuje na rad radionice Antonija Michelazzija radionice koja joj je prethodila u Rijeci.³⁴ Na primjer, od Michelazzija preuzima motiv peterostrane atike, kao što se vidi kod oltara Marije Pomoćnice u zagrebačkoj katedrali i na oltaru sv. Petra iz creske Župne crkve sv. Marije Snježne.

³² Usp. Danko Šourek, *nav. dj.*, 2015., str. 307-309 (i ondje navedena ranija literatura).

³³ Usp. Doris Baričević, *nav. dj.*, 1997., str. 371-400.

³⁴ Usp. Danko Šourek, *nav. dj.*, 205., str. 312-315.



Slika 6) Sebastiano Petrucci, *Andeo*, crkva sv. Marije od Pohoda, Dolac, Zagreb.

Za Petruzzija karakteristično, naglašeno tektonsko i klasicistički pročišćeno rješenje oltarne arhitekture pokazuju oltari sv. Franje Asiškog te sv. Jeronima iz zagrebačke katedrale, koji pokazuju i čest kromatski kontrast bijelog carrarskog, crvenog i bijelo sivog mramora. Važna karakteristika Petruzzijeve radionice su i ornamentalne kartuše koje se nalaze na stipesu nekolicine njegovih oltara. One mogu sadržavati reljefni narativni prikaz obrubljen *rocaille* kartušom kao što to imamo na creskom oltaru sv. Petra u župnoj crkvi sv. Marije Snježne gdje se unutar *rocailleom* i školjkama ukrašene kartuše nalazi reljefni prikaz Krist hoda po vodi

izrađen u bijelom mramoru. Zatim na glavnom oltaru senjske kapele sv. Marije od Arta gdje se nalazi bogato ukrašena kartuša sa *rocaillom*, volutama, lišćem i malenim cvjetovima unutar koje se nalazi u plićem reljefu izrađen prikaz Rođenja Marijinog. I ta je kartuša izrađena od bijelog mramora. A na oltaru sv. Marije Pomoćnice u zagrebačkoj katedrali na stipesu se nalazi velika kartuša dosta rudimentarnog oblika u čijem centru nemamo narativni prikaz nego samo oblik školjke, također je rađena u bijelom mramoru na podlozi od crvenog mramora.



Slika 7) Sebastiano Petrucci, *Sv. Jeronim* (1780.), antependij, oltar sv. Jeronima, crkva sv. Ivana Krstitelja, Nova Ves, Zagreb.

Slika 8) Sebastiano Petrucci, *Krist hoda po vodi* (1788.), antependij, oltar sv. Petra, crkva sv. Marije Snježne, Cres.

Stipesi na nekim oltarima završavaju volutnim završetcima poput onih na oltarima sv. Franje Serafijskog i sv. Jeronima iz zagrebačke katedrale gdje se romboidno oblikovani antependij završava u s oblikovanim volutnim završetcima na kojima imamo motiv školjke i *roccailla* sa malenim cvjetovima u središnjem djelu voluta. Karakteristika Petruzzijeve radionice su i volutni završetci na rubovima završnog gređa oltara u zoni atike na koje su posjednuti *putti* koji ponekad ručicama ukazuju na donje prikaze na retablu ili pak samo sjede. U Petruzzijevu opusu prisutne su i reljefne oltarne pale čija su prethodnica bila slična rješenja ljubljanske radionice Francesca Robbe. Novina u izradi tih oltarnih pala je aplikacija figuralnih motiva na odvojenu mramornu podlogu. Takve oltarne pale nalaze se na oltarima sv. Franje Asiškog i oltaru sv. Jeronima iz zagrebačke katedrale, a sudeći prema sačuvanim fotografija, na isti je

način bio izveden i središnji reljef oltara sv. Ivan Nepomuka. Još jedna bitna karakteristika tih pala je upotreba obojanog mramora pomoću kojega se postiže kontrast podloge i apliciranog reljefnog motiva.



Slika 9) Sebastiano Petrucci, *Sv. Jeronim*, crkva sv. Ivana Krstitelja, Nova Ves, Zagreb.



Slika 10) Radionica obitelji Capovilla, *Zagovor sv. Nikole Tolentinskog* (1781.), oltar sv. Nikole Tolentinskog, crkva sv. Jeronima, Rijeka.

I figuralna rješenja radionice Sebastiana Petruzzija vuku svoje porijeklo i pod utjecajem su likova nastalih u radionici koja im je prethodila a to je ona Antonija Michelazzija.³⁵ Tako na Michelazzijevom glavnom oltaru iz crkve sv. Petra i Pavla u Bribiru (1747.-1748.) zatičemo lik sv. Petra koji gestom desne ruke položene na prsa i uzdignutom glavom podsjeća na

³⁵ Usp. Danko Šourek, *nav. dj.*, 2015., str. 315-317.

reljefni lik sv. Jeronima na oltaru sv. Jeronima Sebastijana Petruzzija iz zagrebačke katedrale koji također desnu ruku snažno povija na prsa, u zanosu uzdignute glave. Isti motiv nalazimo u manje izraženom obliku kod skulptura sv. Zaharije i sv. Josipa na oltaru sv. Nepomuka (1778.) u riječkoj crkvi sv. Vida i na glavnom oltaru kapele sv. Marije od Arta u Senju (1786.). Oštre crte lica nalik na sv. Petra iz Bribira karakteristika su svih triju skulptura nastalih u Petruzzijevoj radionici. Taj isti lik odnosno njegovo izduženo lice sa bradom predstavlja uzor i na neki način model za svetačke glave izduženih fizionomija a to su sv. Augustin sa oltara Majke Božje od krunice iz Dominikanske crkve sv. Jeronima iz Rijeke (1768), zatim sv. Antun opat sa oltara sv. Franje Serafijskog iz zagrebačke katedrale (1780.) i sv. Antun Opat sa oltara Majke Božje od krunice iz creske župne crkve sv. Marije Snježne (1780.-te). Sve tri skulpture imaju izdužena staračka lica sa tankim nosom i bradom.



Slika 11) Antonio Michelazzi, *Sv. Petar* (1747.-1748.), glavni oltar, crkva svetih Petra i Pavla, Bribir. F

Slika 12) Sebastiano Petruzzi, *Sv. Antun opat* (1780.), oltar sv. Franje Serafijskog, crkva sv. Ivana Krstitelja, Nova Ves, Zagreb.

Isto tako gestu Michelazzijevog lika sa uzdignutom rukom sv. Franje Regisa s oltara sv. Franje Ksaverskog iz 1736. godine u crkvi sv. Vida u Rijeci, ponavlja Petruzzi na svom liku

sv. Vincenta Ferrera sa glavnog oltara kapele sv. Marije od Arta u Senju (1786.), kao i kod prikaza istoga sveca na oltaru Majke Božje Karmelske u crkvi sv. Marije Snježne na Cresu. Još jedan primjer citiranja Michelazzijevih rješenja predstavlja preuzimanje oblika i stava te atributa lika sv. Kuzme s oltara Raspeća u riječkoj crkvi Uznesenja Blažene Djevice Marije na prikazu istog sveca na glavnom oltaru kapele sv. Jurja u Cresu. Na istom oltaru nalazi se lik sv. Josipa. Petruzzi se poslužio radioničkim modelom koji koristi i za drugu svečevu skulpturu na glavnome oltaru senjske kapele sv. Marije od Arta iz 1786. godine.

Krajem XVIII. stoljeća u Rijeci djeluje i kiparsko-altaristička radionica obitelji Capovilla, u čijim se radovima vidi velika sličnost s onima iz radionice Sebastijana Petruzzija. Na osnovi komparacije njihovih radova i oblika iz ranije radionice Antonija Michelazzija moguće je pretpostaviti da su radionice Capovilla i ona Sebastiana Petruzzija djelovale zajednički, a u njihovu radu mogli su sudjelovati i anonimni majstori koji su najvjerojatnije radili još u radionici Antonija Michelazzija. Od tuda potječe ponavljanje i citiranje starijih oblika koje nalazimo u radovima koji se mogu pripisati porodici Capovilla i radionici Sebastijana Petruzzija. Još jedan dokaz povezivanju dviju riječkih radionica u jednu je taj što se u arhivskim podacima i ugovorima spominje jedino ime Sebastijana Petruzzija pa i to ukazuje da je najvjerojatnije postojala jedna radionica.³⁶

³⁶ Usp. Danko Šourek, *nav. dj.*, 2015., str. 317.

5. MJESTO ZAGREBACKIH OLTARA U OPUSU SEBASTIANA PETRUZZIJA

Na oltarima Sebastijana Petruzzija, kako zagrebačkim, tako i onima u Rijeci i na Kvarnerskim otocima jasno je vidljivo susprezanje barokne dinamike, njegovih bujnih i pokrenutih formi i u korist racionalnog i suzdržnog klasicizma. Istovremeno, na njima je i dalje prisutna ornamentika kasnog rokoka (*rocaille*, cvijetovi), često koncentrirana na kartušama i volutama stipesa.

Zagrebački oltari sv. Jeronima i sv. Franje Serafijskog imaju karakteristične trapezoidne stipesse koji na svojim bočnim stranicama imaju uske izdužene volute i motive školjke sa umetnutim cvjetovima. Karakteristika Petruzzijevih oltara je crvena mramorna podloga na stipesu na kojoj se nalaze reljefi od bijelog mramora. Ti reljefi nemaju dubinu i njihova plošnost odlika je već nastupajućeg klasicizma. Okvir unutar kog su smješteni likovi naznačen je s arhitektonskim elementima koji nisu povezani i nemaju dubinu pa imamo dojam kulisa.

Glavna karakteristika Petruzzijevih oltara sv. Jeronima i sv. Franje Asiškog je njihova arhitektonska identičnost, i u oblicima i u materijalu, upotreba crvenog i sivo bijelog mramora za konstruktivne elemente i bijelog mramora za plastiku.

Petruzzijeve pak kipove odlikuje klasicistička statičnost i ravne plohe sa dubinskim ravnim naborima. Barokna igra naborima mjestimično je vidljiva, najviše na rubovima odječe. Glave likova kao što je već rečeno vuku svoje porijeklo i sličnosti s Petruzzijevim skulpturama sa Riječkog i kvarnerskog područja i sa oblicima koji su bliski još sa Michelazzijevom radionicom. Raščlanjenosti Petruzzijevih oltara doprinose putti koji su postavljeni iznad zone gređa, na reljefnim palama i smješteni ili u podnožju likovima ili ih likovi nose.

6. POPIS SLIKOVNIH PRILOGA

Slika 1) *Oltar sv. Jeronima* (1780.), crkva sv. Ivana Krstitelja, Nova Ves, Zagreb. Foto: S.P.

Slika 2) *Oltar sv. Franje Serafijskog* (1780.-1783.), crkva sv. Ivana Krstitelja, Nova Ves, Zagreb. Foto: S.P.

Slika 3) *Oltar sv. Ivana Nepomuka* (1776.). Izvor: Doris Baričević, *Oltari Sbeastijana Petruzzija u Zagrebačkoj katedrali*, u: *Tkalčić. Godišnjak Društva za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije*, 1, 1997., str. 371-400 (sl. 13).

Slika 4) Sebastiano Petruzzi, *Oltar Marije Pomoćnice* (1778.), zagrebačka katedrala. Foto: S.P.

Slika 5) Crkva sv. Ivana Krstitelja – pogled prema svetištu, Nova Ves, Zagreb. Foto: S.P.

Slika 6) Sebastiano Petruzzi, *Anđeo*, crkva sv. Marije od Pohoda, Dolac, Zagreb. Foto: S.P.

Slika 7) Sebastiano Petruzzi, *Sv. Jeronim* (1780.), antependij, oltar sv. Jeronima, crkva sv. Ivana Krstitelja, Nova Ves, Zagreb. Foto: S.P.

Slika 8) Sebastiano Petruzzi, *Krist hoda po vodi* (1788.), antependij, oltar sv. Petra, crkva sv. Marije Snježne, Cres. Foto: D.Š.

Slika 9) Sebastiano Petruzzi, *Sv. Jeronim*, crkva sv. Ivana Krstitelja, Nova Ves, Zagreb. Foto: S.P.

Slika 10) Radionica obitelji Capovilla, *Zagovor sv. Nikole Tolentinskog* (1781.), oltar sv. Nikole Tolentinskog, crkva sv. Jeronima, Rijeka. Foto: D.Š.

Slika 11) Antonio Michelazzi, *Sv. Petar* (1747.-1748.), glavni oltar, crkva svetih Petra i Pavla, Bribir. Foto: D.Š.

Slika 12) Sebastiano Petruzzi, *Sv. Antun opat* (1780.), oltar sv. Franje Serafijskog, crkva sv. Ivana Krstitelja, Nova Ves, Zagreb. Foto: D.Š.

(S.P. = Sanja Pažur; D.Š = Danko Šourek)

7. LITERATURA

Andelko Badurina (ur.), *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1990. [1979.]

Doris Baričević, *Kiparska djela baroka i klasicizma u crkvi sv. Ivana Krstitelja u Novoj Vesi*, AA.VV., *Sveti Ivan Krstitelj zaštitnik Hrvata. Povodom 200 obljetnice župne crkve, 650 godina crkve u Novoj Vesi i 900 godina zagrebačke nadbiskupije i grada Zagreba*, Zagreb, Župni ured sv. Ivana Krstitelja, 1990., str. 93-104.

Doris Baričević, *Oltari Sebastijana Petruzzija u Zagrebačkoj katedrali*, u: *Tkalčić. Godišnjak Društva za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije*, 1, 1997., str. 371-400.

Sanja Cvetnić, *Ikonografija nakon Tridentskoga sabora i hrvatska likovna baština*, Zagreb, FF-press, 2007.

Željka Čorak, *Katedrala i XIX. stoljeće*, u: Ana Deanović – Željka Čorak – Nenad Gattin, *Zagrebačka katedrala*, Zagreb, Globus – Kršćanska sadašnjost, 1988., str. 257-304.

Dragan Damjanović, *Arhitekt Herman Bollé*, Zagreb, Leykam international, 2013.

Ana Deanović, *Zagrebačka katedrala od XI. do sredine XIX. stoljeća*, u: Ana Deanović – Željka Čorak – Nenad Gattin, *Zagrebačka katedrala*, Zagreb, Globus – Kršćanska sadašnjost, 1988., str. 7-90.

Lelja Dobronić, *Biskupski i kaptolski Zagreb*, Zagreb, Školska knjiga, 1991., str. 28-72.

Marija Mirković, *Zidne i tabelarne slike u župnoj crkvi sv. Ivana Krstitelja u novoj Vesi*, u: AA.VV., *Sveti Ivan Krstitelj zaštitnik Hrvata. Povodom 200 obljetnice župne crkve, 650 godina crkve u Novoj Vesi i 900 godina zagrebačke nadbiskupije i grada Zagreba*, Zagreb, Župni ured sv. Ivana Krstitelja, 1990., str. 108-119.

Mirjana Repanić-Braun, *Autor zidnih slika u crkvi sv. Ivana na Novoj Vesi – Lerchinger ili Archer?*, u: *Acta historiae artis Slovenica*, 7, 2002., str. 107-122.

Danko Šourek, *Altarističke radionice na granici: Barokni mramorni oltari u Rijeci i Hrvatskom primorju*, Zagreb, Leykam international, 2015.

Nela Tarbuk, *Kipar Johannes Komersteiner*, Zagreb, Muzej za umjetnost i obrt, 2016.

Ivan Krstitelj Tkalčić, *Prvostolna crkva zagrebačka. Nekoč i sada*, Zagreb, Tisak dioničke tiskare, 1885.

Damir Tulić, *Od kasne renesanse do klasicizma: skulpture i oltari od kraja 16. do početka 19. stoljeća*, u: Predrag Marković – Ivan Matejčić – Damir Tulić, *Umjetnička baština istarske Crkve 2, Kiparstvo od 14. do 18. stoljeća*, Pula, Istarska kulturna agencija, 2017., str. 33-51.

Vlasta Zajec, *Izveštaji Artura Schneidera i fotografski arhiv kao izvori za proučavanje nekadašnjih oltara zagrebačke katedrale*, u: AA.VV., *Artur Schneider 1879. – 1946.*, Zagreb, Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, 2016., str. 191-223.